

ผ้าไหมมัดหมี่บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ: จากการผลิตเพื่อใช้สู่สินค้า

พงศ์ไพฑูริย์ กิมวอน¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนจากของใช้ในครัวเรือนกลายเป็นสินค้าของผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ โดยผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้าปีพ.ศ. 2513 ที่มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จะเข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านในภาคอีสานทำการผลิตผ้าพื้นเมืองเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม การทอผ้าไหมมัดหมี่ที่บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เกือบทั้งหมดเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน (การผลิตเพื่อขายมีไม่มากนัก) กรรมวิธีการผลิตและลวดลายของผ้าเป็นแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ หลังจากมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพเข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านผลิตผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม การทอผ้าไหมมัดหมี่ที่บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ได้เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นการผลิตสินค้าเพื่อขาย

Abstract

This article aims to study the changing roll of Mud-mee silk of Amphoe Ban-Kwao, Chaiyaphum province. The study shows that before the “Support Foundation of Her Majesty Queen Sirikit of Thailand” began its work in Northeast Thailand in 1970, the people of Amphoe Ban-Kwao just made Mud-mee silk for their own use and in the way they’ve learnt from their ancestors. After 1970, Mud-mee silk of Amphoe Ban-Kwao was mainly produced for the trade.

¹ นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

นำเรื่อง

ราษฎรชาวอีสานทอผ้าสำหรับใช้ในครัวเรือนตามวิถีเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพมาอย่างยาวนานจนกระทั่งปีพ.ศ. 2443 ที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเริ่มเข้ามาในอีสานอย่างจริงจัง หลังจากรัฐบาลที่กรุงเทพฯทำทางรถไฟข้ามดวงพญาเย็นมาถึงนครราชสีมาและนายทุนชาวจีนค่อยๆกระจายตัวในพื้นที่อีสาน แต่ในระยะแรก ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงปลูกพืช เลี้ยงสัตว์และทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นหลักตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง¹ ในขณะที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้ราษฎรในภาคอีสานเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมเป็นสินค้าส่งออก โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นเข้ามาสำรวจสภาพการทำไหมและวางแผนพัฒนาการผลิตผ้าไหมของราษฎรในภาคอีสานเพื่อปรับปรุงให้ไหมเป็นสินค้า² และนโยบายนี้จะถูกเน้นอีกครั้งเมื่อรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำแผนพัฒนาภาคอีสานและมีการนำแผนมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงพ.ศ. 2504-2509 (ช่วงปลายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่อเนื่องมายังช่วงต้นรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร) แต่โครงการค้นคว้าและส่งเสริมการเลี้ยงไหมในพื้นที่ภาคอีสานของรัฐบาลในระยะนี้ยังคงดำเนินการอย่างกระท่อนกระแท่น เนื่องจากเทคนิคและวิธีการขยายพันธุ์ไหมและต้นหม่อนของไทยยังอยู่ในขั้นเริ่มต้นและประชาชนทั่วไปในภาคอีสานส่วนใหญ่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อทอผ้าไหมเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือน ไม่ได้เน้นผลิตเพื่อการค้า³ ก่อนที่นโยบายพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรภาคอีสานจะถูกขยายอย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นอีกในช่วงปีพ.ศ. 2507-2519 ซึ่งรัฐบาลดำเนินนโยบายเร่งรัดพัฒนาชนบทเพื่อป้องกันการแพร่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้มีการก่อสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้านต่างๆ การส่งเสริมอาชีพของชาวบ้านโดยจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์แบบใหม่ รวมถึงบริษัทจำกัดเพื่อทำธุรกิจ⁴

สิ่งที่ผู้เขียนซึ่งเป็นคนบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ต้องการนำเสนอในบทความนี้ คืออธิบายถึงการที่ผ้าไหมมัดหมี่ของบ้านเขว้าเปลี่ยนจากของใช้ในครัวเรือนกลายเป็นสินค้า โดยอาศัยข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนในท้องถิ่นและแผนพับที่ทำโดยหน่วยงานท้องถิ่นเป็นหลัก

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2533). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. หน้า 60-63.

² นิตติ กสิโกศล. (2541). การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2444-2455). หน้า 7-77.

³ สมศรี ชัยวนิชยา. (2548). นโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2494-2519. หน้า 211.

⁴ สมศรี ชัยวนิชยา. (2548). นโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทยระหว่าง พ.ศ. 2494-2519. หน้า 253-257.

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงอำเภอใน จังหวัดชัยภูมิ
ที่มาของภาพ: www.watisan.com

1. ความเป็นมาของบ้านเขว้า

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบที่บ้านกุดไผ่หนู อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ แสดงให้เห็นว่า พื้นที่นี้เป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 17-19)⁵ แต่จากงานเขียนของสุจิตต์ วงษ์เทศ ได้ชี้ว่า หลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 ประชากรในภาคอีสานลดลง มีเมืองโบราณจำนวนมากถูกทิ้งร้างไปอาจจะด้วยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การทำมาหากินของราษฎรฝืดเคือง หรืออาจเกิดโรคระบาดอย่างรุนแรง ทำให้ประชากรย้ายถิ่นฐาน⁶ ซึ่งบ้านเขว้าและชุมชนอื่นๆในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิจึงเป็นไปในทิศทางเดียวกับเมืองโบราณหลายแห่งในภาคอีสานคือ ถูกทิ้งร้าง ดังปรากฏในพงศาวดารว่า เมืองชัยภูมิถูกทิ้งร้างอยู่นานจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยาจึงมีผู้คนจากเมืองโคราช (นครราชสีมา) ส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองชัยภูมิ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงแต่งตั้งพระยาภักดีชุมพล (แล) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองปกครองชัยภูมิที่ตั้งขึ้นใหม่ ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของเมืองชัยภูมิในปัจจุบัน โดย

⁵ นันทวรรณ เหล่าฤทธิ์. (2555). ชัยภูมิในบรรพกาล. หน้า 20-21.

⁶ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2543). เบื้องลมและวัฒนธรรมอีสาน. หน้า 72.

หลังจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองชัยภูมิ แบ่งออกเป็น 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง, อำเภอเกษตรสมบูรณ์, อำเภอภูเขียว, อำเภอจัตุรัส และอำเภอบำเหน็จณรงค์ แต่ในปัจจุบัน จังหวัดชัยภูมิจึงมี 9 อำเภอ คือ อำเภอเมือง, อำเภอเกษตรสมบูรณ์, อำเภอภูเขียว, อำเภอจัตุรัส, อำเภอบำเหน็จณรงค์, อำเภอบ้านเขวาสี, อำเภอคอนสาร, อำเภอคอนสวรรค์, อำเภอแก่งคร้อ กับอีก 2 กิ่งอำเภอ คือ กิ่งอำเภอบ้านแท่น และกิ่งอำเภอหนองบัวแดง⁷

สำหรับอำเภอบ้านเขวาสีนั้นตามเอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์หมู่บ้านท่องเที่ยวไหมบ้านเขวาสี กล่าวว่า เมื่อประมาณ 300 ปีที่ผ่านมา เชียงสี เชียงทอง เชียงหวิง และเชียงย้อย ราษฎรจาก “บ้านเขวาสี” เขตอำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ได้เดินทางล่าสัตว์มาถึงบริเวณแห่งหนึ่งที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ อุดมด้วยสัตว์ป่า และมีบึง หนองน้ำ ลำห้วย ที่มีน้ำเต็มฝั่ง ทั้ง 4 คนเห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้เหมาะสมที่จะตั้งถิ่นฐานจึงกลับไปชักชวนพี่น้องมาตั้งบ้านเรือนในที่แห่งใหม่นี้จนเกิดเป็นหมู่บ้านเล็กๆขึ้น ต่อมาได้มีการบอกข่าวไปยังญาติพี่น้องจากถิ่นต่างๆ ทำให้มีคนอพยพมาอยู่ในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยมีการตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเขวาสี” ตามภูมิสำเนาเดิมของพวกเขาและเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่บรรพบุรุษ 4 คนแรกจากบ้านเขวาสีที่มา ก่อตั้งหมู่บ้านแห่งนี้ขึ้นในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2394 ทางราชการได้สำรวจหมู่บ้านพบว่าหมู่บ้านแห่งนี้ชื่อ “บ้านเขวาสี” ตามคำพูดของชาวบ้าน แต่ด้วยเหตุที่ข้าราชการผู้มาสำรวจเป็นคนภาคกลางจึงเรียกชื่อหมู่บ้านเพี้ยนไปเป็น “บ้านเขวาสี” และเขียนชื่อที่เพี้ยนไปนี้ลงในรายงานฉบับทางการ⁸

2. การใช้ผ้าไหมมัดหมี่ของชุมชนบ้านเขวาสีในอดีต

ชาวชัยภูมิมีการทอผ้าสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันมานาน โดยมากแล้วชาวชัยภูมิจะทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนและใช้ในพิธีกรรมหรือประเพณีตามความเชื่อพื้นบ้าน เช่น พิธีเลี้ยงผีไร่ ผีนา ประเพณีสงกรานต์ งานแต่งงาน หรือทอผ้าถวายพระ⁹ ซึ่งผ้าที่ชาวบ้านนิยมผลิตได้แก่ ผ้าไหมและผ้าฝ้าย โดยหญิงชาวบ้านจะทอผ้าในยามเย็นหลังกลับจากการทำนาหรือในวันที่ไม่ได้ไปดูแลนาข้าวกับพ่อแม่หรือสามี เว้นแต่ในช่วงฤดูแล้งที่ไม่มีการทำนา หญิงชาวบ้านจะทอผ้าเกือบทั้งวัน ในขณะที่สมาชิกฝ่ายชายในครอบครัวทำเครื่องมือจักสาน ซ่อมแซมอุปกรณ์ทำนา ปลูกผัก ล่าสัตว์¹⁰

⁷ เดิม วิชาคย์พจนกิจ. (2546). ประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 18-19.

⁸ สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดชัยภูมิ. เอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์หมู่บ้านท่องเที่ยวไหมบ้านเขวาสี. (ม.ป.ป.)

⁹ วิชาธร พรหมวิเชียร. (2551). วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500-2550. หน้า 1-3.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน. หน้า 17-24.

ภาพที่ 2 ผ้าไหมมัดหมี่ บ้านเขว้า

ที่มาของภาพ: <http://www.culture.go.th/culturemap/index.php>

ในกรณีของชุมชนบ้านเขว้า ผู้เขียนพบว่าผ้าที่ชาวบ้านเขว้านิยมผลิตได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งงานศึกษาของมณฑลเชียร ตั้งศิริพัฒน์ นักวิชาการจากวิทยาลัยครูนครราชสีมาได้อธิบายว่า ผ้ามัดหมี่จัดเป็นผ้าพื้นเมืองชนิดหนึ่งของคนในภาคอีสานซึ่งมีทั้งที่ทอด้วยใยฝ้ายและทอด้วยไหม ไม่ปรากฏหลักฐานว่าการทอผ้ามัดหมี่ในภาคอีสานเริ่มมีขึ้นเมื่อไร ได้รับอิทธิพลมาจากไหน แต่เป็นไปได้ว่าการทอผ้ามัดหมี่ของคนในภาคอีสาน จะมีมาพร้อมกับการอพยพของคนจากเวียงจันทน์ ประเทศลาว มายังภาคอีสานในสมัยต้นรัตนโกสินทร์หรือเมื่อประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมา¹¹ โดยจากการสัมภาษณ์คุณกิมหลั่น แรงโนนแดง ประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าพัฒนา ทำให้ทราบว่า การมัดหมี่เป็นวิธีการทอที่ลวดลายบนผ้าโดยนำเส้นไหมที่ผ่านการฟอกแล้วมามัดด้วยเชือกแล้วนำไปย้อมเพื่อให้เกิดลวดลายบนเส้นไหมก่อนที่จะนำไปทอเป็นผืน ซึ่งลวดลายของผ้าจะสวยงามเพียงใดขึ้นอยู่กับฝีมือของผู้ทอผ้าแต่ละคน¹²

สำหรับการทอผ้าไหมมัดหมี่ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิกล่าวได้ว่า ในอดีตนั้นชาวบ้านนิยมผลิตใช้ในครัวเรือน โดยทำในช่วงนอกฤดูฤดูกาลทำนา เนื่องจากเป็นช่วงที่ชาวบ้านมีเวลาว่างและชาวบ้านจะถ่ายทอดความรู้เรื่องการเลี้ยงไหม การสาวไหม การทอผ้าไหม และการมัดหมี่ผูกลวดลายผ้า สืบต่อกันภายในกลุ่มเครือญาติรุ่นสู่รุ่น¹³ ในกรณีของชาวบ้านในชุมชนบ้านเขว้า

¹¹ มณฑลเชียร ตั้งศิริพัฒน์. (2537). ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน. หน้า 5-7.

¹² กิมหลั่น แรงโนนแดง (ประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าพัฒนา). (2554,30 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บ้าน.

¹³ สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์. (2543). ดำเนินผ้าไหมลายลักษณ์ นครชัยบุรีรินทร์. หน้า 41-42.

จากการพูดคุยกับชาวบ้านพบว่า การทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านเขว้าเป็นไปในทิศทางเดียวกับการทอผ้าไหมมัดหมี่ในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ คือ ชาวบ้านนิยมทอผ้าใช้ภายในครัวเรือน โดยนิยมสวมใส่ผ้าห่มที่ทำจากผ้าไหมมัดหมี่ในงานมงคลต่างๆ ภายในชุมชนมีการค้าขายผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอเสร็จแล้วเหมือนกันแต่ผ้าไหมมัดหมี่ที่ซื้อขายกันราคาไม่สูง ลวดลายผ้ามีไม่กี่แบบ และคุณภาพของผ้าก็ยังไม่ดี เมื่อซักจะมีสีตก¹⁴

ด้านลวดลายของผ้าไหมมัดหมี่พบว่า การทอผ้าไหมของชาวชัยภูมิในอดีตนั้นลวดลายของผ้าจะมีที่มาจาก 4 แหล่งใหญ่ๆ ได้แก่ 1) **ความเชื่อทางศาสนา** เช่น ผ้าไหมลายสามไม้ใหญ่ ลายปราสาท ลายธรรมาสัน 2) **สัตว์** เช่น ผ้าไหมลายแมงป่อง ลายตะขาบ ลายนกยูง 3) **พืช** เช่น ผ้าไหมลายดอกแก้ว ลายดอกพิกุล ลายตำลึง 4) **สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหรือทรงเรขาคณิต** เช่น ผ้าไหมลายขีดตา ลายกนกน้อย¹⁵ ซึ่งการทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านเขว้าในอดีต จากการพูดคุยกับชาวบ้านพบว่า การทอผ้าไหมมัดหมี่ของชาวบ้านในอดีตนิยมทอผ้าตามลวดลายที่ทำกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษคือ ลวดลายที่มาจากความเชื่อทางศาสนา, สัตว์, พืช, สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหรือทรงเรขาคณิต ในลักษณะเดียวกับการทอผ้าไหมในพื้นที่อื่นๆ ของจังหวัดชัยภูมิ¹⁶

ภาพที่ 3 กี่ทอผ้า

ที่มาของภาพ: <http://maithai.site90.net>

¹⁴ สุภาส ที่บัวบาน และศรีไพร ที่บัวบาน. (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

¹⁵ ศิริัญญา หาญไชยชนะ และเปรมวดี ศิริวัฒนานนท์. (2540). *เส้นสายลายไหม*. หน้า 23-29.

¹⁶ สุภาส ที่บัวบาน และศรีไพร ที่บัวบาน. (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน; บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูวนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

ส่วนกรรมวิธีการทอผ้าไหมมัดหมี่ของชุมชนบ้านเขว้าในอดีตนั้น คุณป้าบุญมา คุ่มเขว้า เจ้าของร้านภูนาผ้าไหมได้เล่าว่า ชาวบ้านเขว้าทอผ้าด้วยมือโดยใช้เครื่องมือสำคัญคือ สองเขาและสามเขา (ส่วนหนึ่งของกี่ทอผ้า) และมีด้ายที่ถักเรียงกับไม้ไผ่เหลาเป็นเรียวกกลมให้ขนานกับฟืม ยาวเท่ากับความยาวของฟืม ทำให้ลวดลายของผ้าที่ได้มีความสวยงาม¹⁷

3. การทอผ้าไหมมัดหมี่เพื่อขายหลังการเข้ามาของมูลนิธิส่งเสริมศิลปอาชีพ

นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2513 มูลนิธิส่งเสริมศิลปอาชีพในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้เข้ามาสืบบทบาทในการส่งเสริมให้ชาวบ้านในภาคอีสานทอผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม หลังจากทีสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเยี่ยมเยียนและพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ราษฎรผู้ประสบภัยพิบัติที่จังหวัดนครพนม แล้วทรงทอดพระเนตรเห็นว่าชาวบ้านมีความรู้ความสามารถในการทอผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ ควรที่จะส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม โดยระยะแรกทรงรับซื้อผ้าของชาวบ้านไว้ทั้งหมดและทรงพระราชทานคำติชมและข้อเสนอแนะต่างๆ ให้ราษฎรในพระองค์นำไปแจ้งแก่ชาวบ้าน จนชาวบ้านสามารถพัฒนาคุณภาพผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเมืองอื่นๆ ให้ดีขึ้นจนเป็นที่ต้องการของประชาชนทั่วไป จากนั้นโครงการส่งเสริมการทอผ้าไหมเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเสริมได้ขยายออกไปตามหมู่บ้านต่างๆ ของภาคอีสาน¹⁸

สำหรับการทอผ้าไหมมัดหมี่เพื่อขายในพื้นที่บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เริ่มในปีพ.ศ. 2516 เมื่อท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ ราชเลขานุการในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เดินทางมาซื้อผ้าไหมและผ้าฝ้ายลายโบราณจำนวนมากแล้วนำไปทูลเกล้าถวาย จากนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถมีพระราชดำริให้ส่งเสริมการทอผ้าของชาวบ้าน ชาวบ้านเขว้าจึงจัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นตามคำแนะนำของท่านผู้หญิงสุประภาดา¹⁹ และจากการสัมภาษณ์คุณป้าบุญมา คุ่มเขว้า คุณป้าได้เล่าว่าตนเปิดร้านขายผ้าไหมเนื่องจากเห็นว่าผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ ของภาคอีสานได้รับความนิยมภายหลังจากที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชดำริส่งเสริม ติชม ผ้าพื้นเมืองอีสานและทรงสวมใส่ผ้าไหมอีสานด้วยพระองค์เอง ประกอบกับกระแสการส่งเสริมศิลปอาชีพในพื้นที่ต่างๆ ของภาคอีสาน ทำให้คนเริ่มนิยมซื้อหาผ้าไหมมัดหมี่ มีนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดเดินทางมาที่บ้านเขว้าเพื่อเลือก

¹⁷ บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศัณกา ที่บ้าน.

¹⁸ “ความเป็นมาของศิลปอาชีพ” ([http:// www.elibrary.sacist.net/th/about_arts_and_crafts/](http://www.elibrary.sacist.net/th/about_arts_and_crafts/)) สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2555.

¹⁹ วิชาติ พรหมวิอินทร์. (2551). วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500-2550. หน้า 62.

ซื้อผ้าไหมไปสวมใส่หรือเป็นของฝาก²⁰ และจากการสัมภาษณ์คุณยายศรีไพร ที่บัวบาน ซึ่งมีประสบการณ์ทอผ้าไหมมัดหมี่มานานกว่า 50 ปี พบว่าราคาผ้าไหมมัดหมี่ที่ซื้อขายกัน หลังการเข้ามาของมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพและกระแสความนิยมผ้าไหมมัดหมี่ ได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก ดังเห็นได้จากที่คุณยายเล่าว่า เมื่อยังสาว คุณยายขายผ้าไหมผืนแรกได้ในราคา 70 บาท ต่างจากราคาจำหน่ายผ้าไหมผืนปัจจุบันที่ขายได้ในราคา 1,200 บาท²¹

นอกจากราคาแล้ว สิ่งที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัดคือรูปแบบของผ้าไหมมัดหมี่ซึ่งเดิมนั้นผ้าไหมมัดหมี่ที่ชาวอีสานผลิตขึ้นใช้สำหรับทำผ้าห่ม²² แต่ในปัจจุบันนี้ ผ้าไหมมัดหมี่ที่ขายในร้านค้าแถบบ้านเขว้า มีการตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปโดยทางร้านจะจ้างช่างออกแบบและตัดให้ภายในหมู่บ้าน²³ ด้านกรรมวิธีการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ในปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลงไปตั้งที่คุณป้าคำเบ็ง อาบสุวรรณ ชาวบ้านเขว้าที่มีประสบการณ์ทอผ้ามานาน 25 ปี ได้เล่าว่าการทอผ้าในปัจจุบันใช้เครื่องทอ (กี่) กระตุกทำให้ทอได้เร็วขึ้นและไหมดิบที่ใช้ทอผ้าก็ซื้อมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่ได้ผลิตเองเหมือนแต่ก่อน²⁴ โดยเป็นที่น่าสังเกตว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าในบ้านเขว้ามีจำนวนไม่มากนัก ดังเห็นได้จากข้อเท็จจริงจากงานศึกษาของวิชาธ พรหมวินทร์ ซึ่งระบุว่า ในช่วงพ.ศ. 2535-2550 ชาวบ้านในชัยภูมิซึ่งประกอบอาชีพทอผ้าเชิงพาณิชย์เกือบทั้งหมดจัดอยู่ในกลุ่มวัยกลางคนถึงวัยชรา คือ มีอายุอยู่ในช่วง 40-75 ปี²⁵

ด้านลวดลายของผ้าจากการสำรวจผ้าไหมที่ขายในร้านภูวนาผ้าไหม ผู้เขียนพบว่า ลวดลายของผ้าไหมมัดหมี่ส่วนหนึ่งไม่ต่างจากลวดลายที่เคยทำกันมาในอดีตมากนัก ที่เพิ่มขึ้นมาคือเรื่องสีสันทนของผ้าที่เน้นทอผ้าด้วยสีสันทนที่สดใส และเป็นที่น่าสนใจว่าผ้าไหมมัดหมี่ของอำเภอบ้านเขว้าในปัจจุบันมีการผสมลวดลายใหม่ที่เรียกว่า “ลายหมี่คั่นขอนารี” ขึ้นมาจากลาย “หมี่คั่น” ซึ่งเป็นลวดลายที่ บุญมี ภริยาของพระยาภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรกได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านทอใช้ในคร่าวเรือน เข้ากับลาย “ขอกะหรี” ซึ่งเป็นลายที่มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่งของจังหวัดชัยภูมิ ชื่อนำทูลเกล้าฯถวายสมเด็จพระบรมราชาธินาถในปี พ.ศ. 2511 เมื่อพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นได้มีพระราชดำริให้อนุรักษ์ลายนี้ไว้โดยพระราชทานชื่อให้ใหม่ว่า ลาย “ขอนารี” และชาวบ้านได้อนุรักษ์ลายไว้โดยนำไปผสมกับลาย “หมี่คั่น”²⁶

²⁰ บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูวนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศัฎกา ที่บัวบาน.

²¹ ศรีไพร ที่บัวบาน. (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศัฎกา ที่บัวบาน.

²² มณเฑียร ดังศิริพัฒน์. (2537). ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน. หน้า 7.

²³ บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูวนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศัฎกา ที่บัวบาน.

²⁴ คำเบ็ง อาบสุวรรณ. (2555, 25 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศัฎกา ที่บัวบาน.

²⁵ วิชาธ พรหมวินทร์. (2551). วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500-2550. หน้า 102-105.

²⁶ แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ ณ ศูนย์เรียนรู้การผลิตผ้าไหมครบวงจรเทศบาลบ้านเขว้า. (ม.ป.ป.)

ภาพที่ 4 ผ้าลายหมี่คั่นขอนแก่น

ที่มาของภาพ: [http:// www.isan.clubs.chula.ac.th](http://www.isan.clubs.chula.ac.th)

ความเปลี่ยนแปลงของการทอผ้าไหมมัดหมี่ในชุมชนบ้านเขว้า ยุคผลิตเพื่อขาย ที่ผู้เขียนได้ทราบจากคนท้องถิ่นและจะขอกล่าวถึงในลำดับสุดท้าย คือ การตลาดของผ้าไหมมัดหมี่ ชุมชนบ้านเขว้า จากการสัมภาษณ์คุณป้าบุญมา คุ่มเขว้า พบว่า ชาวบ้านเขว้าไม่เพียงแต่จะเปิดร้านค้าผ้าไหมมัดหมี่ภายในชุมชนเพื่อต้อนรับลูกค้าจากต่างจังหวัดที่เดินทางมาซื้อผ้าถึงที่เท่านั้น ร้านผ้าไหมบ้านเขว้าจะมีการเดินทางไปออกร้านตามสถานที่จัดงานประจำปีในจังหวัดต่างๆ เป็นครั้งคราวเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ผ้าไหมบ้านเขว้าเป็นที่รู้จักเพิ่มมากขึ้น โดยการออกร้านตามสถานที่ต่างๆขึ้นอยู่กับความพร้อมของร้านผ้าไหมในบ้านเขว้าเองว่าจะสามารถเดินทางไปร่วมงานได้หรือไม่²⁷

4. สรุป

จากการค้นคว้าเกี่ยวกับการเปลี่ยนจากของใช้ในครัวเรือนกลายเป็นสินค้าของผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ อาจสรุปได้ว่า การทอผ้าไหมมัดหมี่ของคนในชุมชนมีมานานแล้วโดยการทอผ้าที่มีมาก่อนปีพ.ศ. 2513 เกือบทั้งหมดเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน โดยผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอส่วนใหญ่เป็นพวกผ้านุ่งที่ใช้ใส่ในงานมงคล ด้านลวดลายของผ้านั้นส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางศาสนา, สัตว์, พืช, สิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันหรือทรงเรขาคณิต

²⁷ บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูวนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศภัค ทীবัวบาน.

กระทั่งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในพระบรมราชินูปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมให้ชาวบ้านในภาคอีสานทอผ้าไหมมัดหมี่ และผ้าพื้นเมืองชนิดอื่นๆ เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ตลอดจนการที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงมีพระราชดำรัสส่งเสริมผ้าพื้นเมืองอีสานและทรงสวมใส่ผ้าไหมอีสานด้วยพระองค์เอง ทำให้คนทั่วไปเริ่มนิยมซื้อหาผ้าไหมมัดหมี่และผ้าพื้นเมืองอื่นๆ ของชาวอีสาน กระแสที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้การทอผ้าไหมมัดหมี่ในชุมชนบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้สอยในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายให้แก่ลูกค้าทั่วไป โดยผ้าไหมมัดหมี่ที่ทอและจำหน่ายได้เปลี่ยนจากเดิมที่ทอผ้าห่มมาเป็นผ้าหลายแบบ โดยเฉพาะเสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้านกระบวนการผลิตก็เปลี่ยนจากเดิมที่ชาวบ้านทำการผลิตเองทุกขั้นตอนตั้งแต่การผลิตไหมดิบ มาเป็นการซื้อไหมดิบจากที่อื่น และด้านลวดลายของผ้าไหมมัดหมี่ที่ผลิตเพื่อจำหน่ายนั้น ชาวบ้านเขว้าเริ่มผลิตผ้าตามลวดลายที่เคยทำมาในอดีตแต่เพิ่มสีสันให้ดูสดใส ตลอดจนมีการผลิตผ้าลวดลายใหม่ที่เรียกว่า “ลายหมี่คั่นขอนารี” และมีการเดินทางไปออกร้านตามสถานที่จัดงานประจำปีในจังหวัดต่างๆ บางเป็นครั้งคราวเพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ผ้าไหมบ้านเขว้าเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้น

สิ่งที่ผู้เขียนขอฝากให้ผู้อ่านได้คิดต่อในย่อหน้าสุดท้ายของบทความนี้คือ ผู้รู้ท้องถิ่นหลายท่านที่ผู้เขียนได้ไปพูดคุยสอบถามเกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่บ้านเขว้า เห็นว่า ควรจะมีการอนุรักษ์การทอผ้าไหมมัดหมี่ไว้เพื่อไม่ให้ความรู้เรื่องนี้หายไปและฝ่ายบริหารระดับประเทศและระดับท้องถิ่นควรจะส่งเสริมการใช้ผ้าไหมมัดหมี่และผ้าท้องถิ่นของอีสาน เพื่อให้สินค้าที่ทำจากผ้าไหมมัดหมี่ยังคงได้รับความสนใจจากคนทั่วไป

บรรณานุกรม

หนังสือ

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2533). **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. (2546). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นันทวรรณ เหล่าฤทธิ. (2555). **ชัยภูมิในบรรพกาล**. นนทบุรี: เอส.พีวี. การพิมพ์.
- นิติ กสิโกศล. (2541). **การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2444-2455)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มณฑิเยธ ตั้งศิริพัฒน์. (2537). **ผ้าทอพื้นเมืองอีสาน**. นครราชสีมา: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูนครราชสีมา.

ศิริัญญา หาญไชยชนะ และเปรมวดี ศิริวัฒนานนท์. (2540). **เส้นสายสายไหม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์. (2543). **ตำนานผ้าไหมลายลักษณ์ นครชัยบุรีรินทร์**. ม.ป.พ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2543). **เบ็ญสังคมและวัฒนธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิทยานิพนธ์

วิชาธร พรหมวิอินทร์. (2551). **วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500-2550**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมศรี ชัยวงษ์ชยา. (2548). **นโยบายการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลไทย ระหว่าง พ.ศ. 2494-2519**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์

กิมหลัน แรงโนนแดง (ประธานกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านเขว้าวัฒนา). (2554, 30 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

คำเบ็ง อาบสุวรรณ . (2555, 25 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

บุญมา คุ่มเขว้า (เจ้าของร้านภูวนาผ้าไหม). (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

ศรีไพร ที่บัวบาน. (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

สุภาส ที่บัวบาน และศรีไพร ที่บัวบาน. (2555, 24 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดยพงศ์ผกา ที่บัวบาน.

สื่อออนไลน์

“ความเป็นมาของศิลปอาชีพ” ([http:// www.elibrary.sacist.net/th/about_arts_and_crafts/](http://www.elibrary.sacist.net/th/about_arts_and_crafts/)) สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2555.

<http://www.culture.go.th/culturemap/index.php>.

[http:// www.isan.clubs.chula.ac.th](http://www.isan.clubs.chula.ac.th)

แหล่งข้อมูลอื่น

แผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ ณ ศูนย์เรียนรู้การผลิตผ้าไหมครบวงจรเทศบาลบ้านเขว้า. (ม.ป.ป.)

สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดชัยภูมิ. เอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์หมู่บ้านท่องเที่ยวไหมบ้านเขว้า. (ม.ป.ป.)